

Beszámoló a katonaváros nyugati temetőjében végzett kutatásról

(Budapest, III. ker., Bécsi út 271.,
Hrsz.: 18 774/9)

A BTM Aquincumi Múzeuma a Griff Gentlemen's Zrt. megbízásából teljes felületű megelőző feltárást folytatott le a III. Bécsi út 271. szám alatti telken 2007. augusztus 6. és december 7. között. A feltárást előzményének a déli irányban szomszédos telken, vagyis a Bécsi út 269. szám alatt elvégzett, 1978. évi leletmentés tekinthető, amelynek során 21 sír került napvilágra. (TOPÁL 1993, 69–76, Plates 90–98, 113–116, 171–176.) Közel harminc éven keresztül a Topál Judit által „Graveyard No VII”-nek nevezett birituális síregyüttes számított az ún. Bécsi úti temető legészakibb szakaszának. A „VII. sírcsoport” keleti határát egy észak–déli irányú, habarcsba rakott kerítőfal jelölte, amely azonban háromszori irányváltást követően fokozatosan nyugat felé fordult, ezzel észak felé mintegy lezárt látszott a római kori temetőt. (TOPÁL 1993, 104) Ma már tudjuk, hogy a fal csupán az ottani betemetkezések határát jelölte, ugyanis a „VII. sírcsoport” északi falán túl folytatott kutatásaink egy újabb sírcsoport létezésére vetettek fényt. (1. kép)

A rétegtani helyzet

A kutatott terület rétegtani szempontból nem bizonyult különösen bonyolultnak. Az altalajt a Duna és a hegyi patakok egykori összefolyásánál ártéri üledékként

Report on the investigations conducted in the western cemetery of the Military Town

(Budapest III, 271 Bécsi Road,
Lrn: 18 774/9)

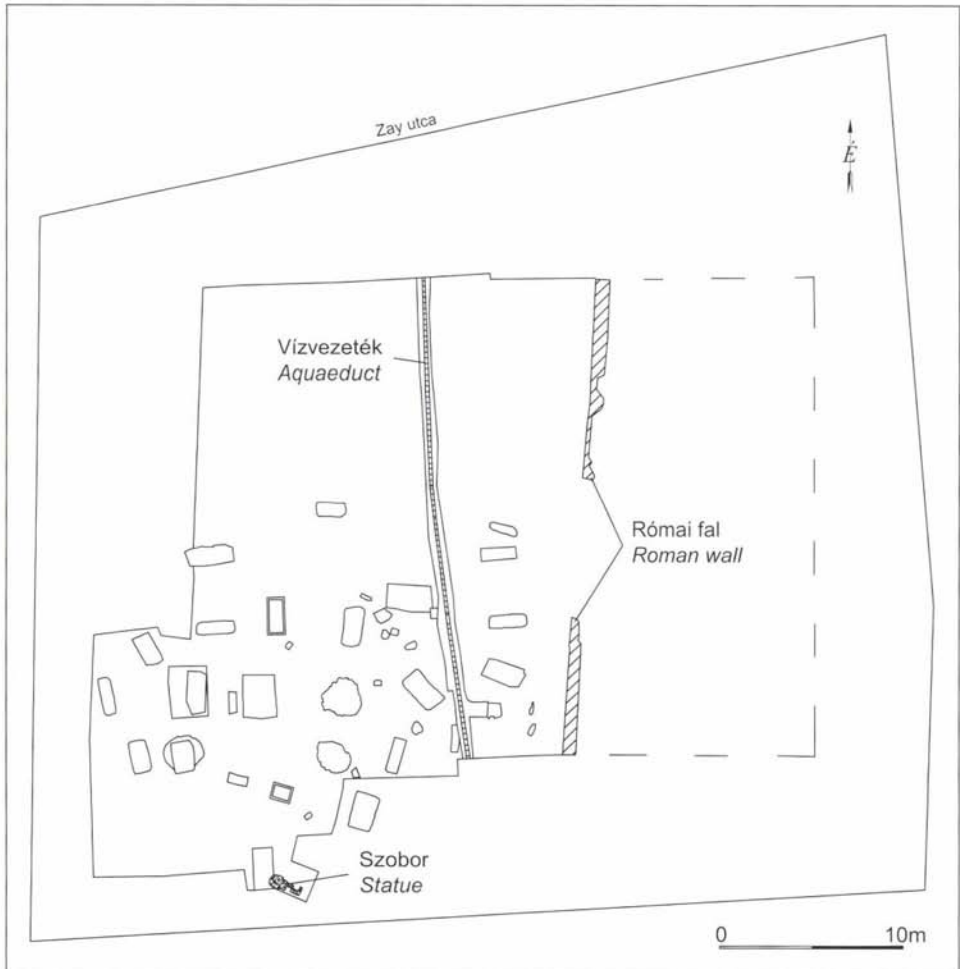
Between August 6 and December 7, 2007, the Aquincum Museum conducted preventive excavations on the entire surface of lot III, 271 Bécsi Road on the commission of the Griff Gentlemen's Zrt. The excavation conducted in 1978 on lot 269 Bécsi Road, the southern neighbouring lot, can be regarded as the antecedent to this excavation. At that time 21 graves were uncovered. (TOPÁL 1993, 69–76, Plates 90–98, 113–116, 171–176) For nearly thirty years, the biritual group of graves called “Graveyard no. VII” studied by Judit Topál was regarded as the northernmost part of the so-called Bécsi Road cemetery. A north-south running fencing wall laid in mortar marked the eastern border of “Graveyard no. VII”. This wall changed direction three times, gradually turning to the west, apparently marking the northern boundary of the Roman period cemetery (TOPÁL 1993, 104). It has since then been clarified that the wall only marked the border of that particular grave group since investigations beyond the northern wall of “Graveyard no. VII” has demonstrated the existence of another group of graves. (Fig. 1)

Stratigraphy

From a stratigraphic point of view, the investigated territory was not particularly

meghatározható sárga színű agyagos közzetliszt alkotja. Ezen az üledéken indult meg a talajosodási folyamat, amely a római kor végéig biztosan zavartalanul fejlődött. (Közvetlen bizonyítékkal nem rendelkezünk ugyan, de e zavartalan fejlődés akár a kora újkorig, újkorig is feltételezhető). Egyetlen talajrétegről beszélhetünk tehát, amely a szervesanyag-felhalmozódás ütemének gyorsulásával felfelé haladva fo-

complicated. A yellow clayey stone powder forms the subsoil, which was identified as a floodplain deposit at the former confluence of the Danube and streamlets running down from the hills. Soil development started on this deposit and certainly continued without break until the end of the Roman period. (As yet, no direct evidence exists that this process continued into the early modern period or even the

1. kép: A feltárás átnézeti rajza a római kori temetkezésekkel
 Fig. 1: General map of the excavation with the Roman Period burials

kozatosan mind sötétebbé vált. A felszín hosszabb ideig tartó stabilizálódását jelző, helyenként 1,5 m-re kivastagodó rétegen belül két területhasználatra utaló horizontot különítettünk el. A korábbi a talajosodás megindulásának korai fázisában jelentkezett. Innen neolitik kori (Dunántúli Vonaldiszes Kerámia kultúrája) objektumok és elenyésző mennyiségű, rétegből származó leletanyag került elő, míg a másik horizont a késő római temető periódusával azonos. Az egyre sötétebb barna színűvé változó réteg a római területhasználat idején egyenletesen épülettörmelékessé vált, és viszonylag sok leletanyag halmozódott fel benne. A két horizont közötti időszakot reprezentáló rétegszakasz ellenben semmiféle antropogén szemcsét nem tartalmazott. A barna színű, agyagosabb paleotalaj-szint ún. agyagdúsulási szint is lehet, amely hosszú ideig tartó használaton kívüliségre, a terület erdőtakaróval borított jellegére utalhat.

A késő római sírok tört kövekkel fedett hantjaira és általában a római kori szintre hegyi patak üledéke települt, amelyben újkori kerámia-, üveg- és tégladarabok is megfigyelhetők voltak. Ezen kívül újkori sár- és vízfolyások is szabdalják a területet. Az egykori vízfolyások medrei később újabb, dolomitmurva anyagú záporpatak üledékkel töltődtek föl. Az egyik hajdani meder aljában, a dolomitmurva betöltés eltávolítását követően, egy szódásüveg alját találtuk meg. Az újkorban megtelepedő üledék nemcsak megakasztotta a terület talajtani fejlődését, de nagymértékű eróziós hatása révén a késő római korig visszamenően kutathatatlanná tette a régészeti kultúrákat. A római kor utáni területhasználat egyetlen bizonyítéka a temetőt északnyugat–délkeleti irányban átszelő vízvezeték, amely nagy mélységének köszönhetően

modern period.) Thus, it is possible to speak of a simple soil layer, which upwards became gradually darker as the pace of the accumulation of the organic materials accelerated. Two horizons attesting to the use of the territory could be differentiated in the layer, which thickened to 1.5 m showing how long it took to stabilize the surface. The first horizon appeared in the early phase of soil development. Neolithic (Transdanubian Linear Pottery Culture) features and a few finds were recovered from the layer. The second horizon marks the period of the Roman cemetery. At the time of the Roman use of the area, the layer, which had gradually become darker brown, became mixed with building debris and a relatively large number of finds accumulated within it. The stratigraphic sequence between the two horizons did not even contain an anthropogenically derived grain specimen. The brown, more clayey palaeo-soil layer may have been a level of clay accumulation. This implies that the territory was not used for a long time and forest covered it.

The rubble mounds of the Late Roman graves and the layer of the Roman period in general were covered with the deposit from a streamlet, in which modern ceramic, glass and brick fragments could also be observed. In addition, mudslides and water courses segmented the territory in the modern period. The basins of the former water courses later became filled in with the dolomite rubble deposits from streamlets created by heavy rainfalls. The bottom of a seltzer bottle was found in a former basin under the dolomite rubble fill. The sediment that settled in the modern period brought an end to soil development in the area and triggered large-scale erosion making the investigation of the archaeo-

maradhatott érintetlen. Sajnálatos módon, datáló értékű lelet nem került elő a vízvezetékéből, így kora egyelőre ismeretlen (középkori? kora újkori? újkori?). Árkának betöltésében nem találtunk hegyi patak eredetű vagy sárfolyásból származó üledéket, tehát létesítéskor a felszín viszonylag stabil volt, a lejtős tömegmozgások még nem indultak meg. Mindez azt jelenti, hogy a vízvezeték létesítését követően, egy pontosan meg nem határozható időpontban váltak az eróziós folyamatok oly mértékűvé, hogy romboló hatásukra az újabb kori leletanyaggal datált rétegek összeértek a késő rómaival, tökéletesen elpusztítva a közbeeső korszakok emlékét. A terület rétegtani sorát az üledékre hordott mesterseges feltöltés zárja le.

Az eredeti terepfelszín a maihoz hasonló volt, azaz a hegylábi környezet fokozatosan simult a Duna folyóvízi síkságába. Észak-déli viszonylatban enyhe, északi irányba mutató lejtésről beszélhetünk, amely a Duna és a hegyi patakok egykori összefolyásánál az ártér enyhén hullámos jellegéből adódhat. (A feltárás geo-pedológiai vizsgálatát Horváth Zoltán végezte el.)

Őskor

A rétegtani fejtegetések kapcsán már történt utalás a vizsgált terület egykori régészeti kultúráira. A legkorábbi objektumok a neolitikumból származnak, a Dunántúli Vonaldíszes Kerámia népének (Zseliz-csoport) erősen patiosos földdel betöltődött, egyenes falú és harangalakú gödreit találtuk meg nagy számban. Két cölöpszerkezetű építmény maradványa is előkerült ebből az időszakból. A terület nyugati részén egy épület szabályos elrendezésű, 3×3 oszlopyukkal meghatározott, kb. 5×6 m alapterületű részletét tártuk fel, míg a házalap északi falánál egy

logical cultures younger than the Roman period impossible. The only proof of the use of the territory after the Roman period is a water conduit, which crosses the cemetery in a northwest-southeast direction. It remained intact only because had been dug down very deep into the soil. Regrettably, no datable find was found in the water channel, so its age is not known (perhaps the medieval, early modern period or modern period). The fill of its trench did not contain deposits from streamlets or mudslides, which means that the surface was relatively stable when it was laid down and that no significant mass soil movements had yet begun on the slopes. It all means that the erosion processes became significant in an indeterminate period after the establishment of the water channel. As a result, the layers dated by modern finds became contiguous with the level of the Late Roman period and the remains of the periods between the two were completely destroyed. The layer sequence in the territory ends in an artificial fill spread over the deposit.

The original surface was similar to the actual one which means that the foothill region gradually merged into the plains of the Danube. In a north-south direction, a slight sloping could be observed towards the north which could have come from the slightly undulating surface of the floodplain at the confluence of the Danube and the streamlets of the hills. (Zoltán Horváth carried out the geo-pedologic examination during the excavation.)

Prehistoric period

The archaeological cultures found in the investigated territory have already been mentioned in the stratigraphic section. The earliest features came from the

nagyobb méretű építmény szabálytalanul elhelyezkedő oszloplukai kerültek elő. Ez az épület minden bizonnyal folytatódik az ásatási terület határán túl is. A Zseliz-csoport jelenléte a Bécsi út e szakaszán új információnak számít. (Az őskori objektumok és leletanyag meghatározását M. Virág Zsuzsanna és Szilas Gábor végezte el.)

Római kor

A terület legmarkánsabb jelenségsorát a késő római temető szolgáltatja. Az ásatási területet körülbelül középen egy észak-déli irányú földberakott falalap osztotta két részre, amelyben egyelőre nincs okunk mást látni, mint a temetőrészletet kelet felől lezáró fal alapozását. A szabályosan vízszintbe rakott falalap néhol nyolc kősortyi vastagságban megmaradt, feltűnő igényes kivitelezése. Habarccsal összefogott kősort nem találtunk. Korábban a „VII. sírcsoport” körül is kerültek elő (minden bizonnyal a 2. század vége és 4. század közepe között épült, több periódusú) kőkerítés-szakaszok. Az újonnan feltárt, mintegy 35 m hosszú, leágazás nélküli szakasz azonban nem tűnik a déli falmaradványok szerves, északi irányú folytatásának. 1978-ban a kerítőfalon túl, keleti irányban nem folyt kutatás, az ottani területhasználatra ezért nincs adatunk. A 2007. évben kutatott felületen sírok kizárólag a faltól nyugatra helyezkedtek el, keleti irányban – a temetőn kívül – mindössze egy császárkori, földbemélyített ház került elő.

Az ásatás északnyugati negyedében egyetlen betemetkezés sem történt, annak dacára, hogy az egyenes futású kerítőfal egyértelműen utal a temető északi irányú folytatására. A temetkezések számára elkülönített terület északi kiterjedése még tisztázásra vár, annyi azonban már most

Neolithic. A large number of straight-walled and bell-shaped pits of the people of the Transdanubian Linear Pottery Culture (Zseliz phase) were found filled in with earth liberally mixed with daub. The remains of two post-structure constructions were also unearthed that date from this period. A segment of a building with a ground plan of approximately 5m x 6 m determined by regularly distributed 3 x 3 postholes was uncovered in the western part of the territory, and the irregularly distributed postholes of a larger construction were found by the northern wall of the house foundation. This building certainly continued beyond the borders of the excavation territory. The appearance of ceramics of the Zseliz phase in this section of Bécsi Road represents new information. (Zsuzsanna M. Virág and Gábor Szilas identified the prehistoric features and finds.)

Roman period

The Late Roman cemetery offered the most characteristic series of phenomena found on the territory. A north-south running wall foundation laid in the earth divided the territory into two parts approximately down the middle. At the present moment, it seems to have been the foundation of the wall that marked the boundary of this cemetery segment to the east. The horizontally laid wall foundation was preserved up to a height of eight stone rows displaying careful execution in a few places. No mortar could be observed between the stones. Stretches of stone fencing were found around “Graveyard no. VII” as well (probably from subsequent periods between the end of the AD 2nd century and the middle of the 4th century). The recently unearthed wall was about 35 m

kijelenthető, hogy a kijelölt felület egészének igénybevétele nem történt meg. A betemetkezések sora e körülkerített temetőrészletben megszakadt, mindez azonban nem zárja ki észak felé egy újabb, fallal határolt sírcsoport létezését. A kutatott terület déli részén ugyancsak találtunk betemetkezésektől mentes felületet, amely alapján feltételezhető az újonnan feltárt temetőrészlet és a „VII. sírcsoport” sírjai közötti használatba nem vont sáv létezése. Mivel azonban a telek teljes déli zónáját feltárni nem volt lehetőségünk, feltételezésünket bizonyító erejű tényekkel alátámasztani egyelőre nem tudjuk.

Összesen negyven csontvázas sír került feltárrásra. Nem mindennapi szerencse, hogy a sírok érintetlenül átvészelték a római uralom még hátralévő évtizedeit, majd az azt követő évszázadokat. Bolygatásra csak később, véletlenszerűen, a temető területét átszelő vízvezeték árkának kiásása során került sor. Ekkor három sírt vágta át, ebből kettőt nem érzékelték, a harmadikra viszont – ahogy azt a vízvezeték árkának betöltése is tanúsította – rászélesítették, és szinte mindent elmozdítottak, beleértve a sír építőanyagának nagy részét is. Érintetlenül csak a váz térdtől lefelé elhelyezkedő csontjait hagyták.

A temetőn belül két fő tájolási iránynyal találoztunk: a nyugati sírcsoportra az északnyugat–délkeleti irány jellemző (9 sír), míg a keleti és az északi határterületen a nyugat–keleti tájolás a mérvadó (14 sír). Azonban mindkét sírcsoporton belül találoztunk az uralkodótól eltérő tájolású sírokat is. Miután nagyon hasonló konstrukciójú és építőanyagú sírok mutattak egymástól eltérő tájolást, irányuk kialakításában feltehetően nem kronológiai okok játszottak szerepet. Például *tabula ansata* keretelésű *legiobélyeggel* ellátott, egyforma méretű

long and did not fork. It does not seem to have been the organic northern continuation of the remains of the southern wall. No investigation was conducted beyond the fencing wall toward east in 1978, and there are no data about the use of that territory. On the surface uncovered in 2007, all the graves were found west of the wall and only a semi-subterranean house from the Imperial Period was found to the east outside the cemetery.

Not a single burial was observed in the northwest quarter of the excavation territory despite the fact that the straight fencing wall definitely indicates the northern continuation of the cemetery. The northern extent of the territory designated for burials needs to be clarified although it is certain that the entire territory marked by the fence was not used. The series of burials was interrupted in this enclosed cemetery area. This, however, does not exclude the possibility of the existence of another group of graves enclosed by a wall towards the north. Surfaces without burials were also found in the southern part of the investigated territory, which suggests that an unused zone existed between the recently unearthed cemetery part and the graves of “Graveyard no. VII”. As it was not possible to unearth the complete southern zone of the lots, this hypothesis cannot yet be demonstrated. Altogether, forty inhumation graves were unearthed. It is a rare luck that the graves survived the remaining decades of Roman rule and the centuries following it without being damaged. They were only later disturbed when the ditch of a water channel was dug across the territory of the cemetery. The ditch cut through three graves: two could not be observed. The third grave, however, could be seen in the fill of the water chan-

2. kép: A legio II adiutrix bélyeges téglája ROMA graffitóval

Fig. 2: Stamped brick from the legio II adiutrix with the graffito ROMA

peremes *tegulat* négy sír (6., 23., 32. és 35. sír) építőanyagában találtunk. (2. kép) A négy sírt azonban háromféle tájolás szerint alakították ki. A „VII. sírcsoport” azonos korú sírjainak irányításában is megfigyelhető ez az eltérés.

Összesen 18 azon síroknak a száma, amelyekben a gödröt nem bélelték időtálló építőanyaggal. Általában egyszerű, fakoporsós temetkezések tartoznak ebbe a kategóriába, ill. tekintettel a sírok zömének bolygatatlan állapotára, kijelenthetjük, hogy ott, ahol csak egy réteg koporsószöveget találtunk a csontváz mellett, a halottat egyszerű falapra (*fercula*) fektették. Több sírban tört követ vagy *tegulat* helyeztek a halottra, a koponyára, mellkasra, a medencére és a térdekre. (3. kép) Négy, melléklet nélküli felnőtt sírban koporsószög sem került elő. A négy csontváz közül kettőt bal

nel's ditch when the ditch was widened and nearly everything was moved including the larger part of the building material from the grave. Only the bones from the knee downwards remained undisturbed.

Two main grave orientations were encountered in the cemetery: a northwest-southeast direction was characteristic of the western group of graves (9 graves) and a southwest-northeast orientation dominated in the eastern and northern border zones (14 graves). Nevertheless, there were graves diverging from the dominant orientations in both grave groups. As graves of very similar constructions and building materials displayed different orientations, changes in orientation were not related to chronological differences. For example, rimmed *tegulae* of identical measurements stamped with legion seals in *tabula ansata* frames were found in four graves (nos. 6, 23, 32 and 35). (Fig. 2) However, these four graves had three different orientations. Such divergence can also be observed in the orientations of the coeval graves in “Graveyard no.VII”.

The shafts of 18 graves were not lined with hard building material. This category of burials mostly contained simple wooden coffin burials. Because the majority of the graves were not disturbed it is possible to say that the dead were laid on a simple plank (*fercula*) where only a single layer of coffin nails was found beside the skeleton. In a number of graves, rubble or *tegulae* were laid on the dead: on the skull, the chest, the pelvis and the knees. (Fig. 3) Not even coffin nails were found in four graves of adults who lacked grave goods. Two of the four skeletons were laid in a flexed position on their left sides. Characteristically, the four poorest graves were found by the northern border of the territory. As an

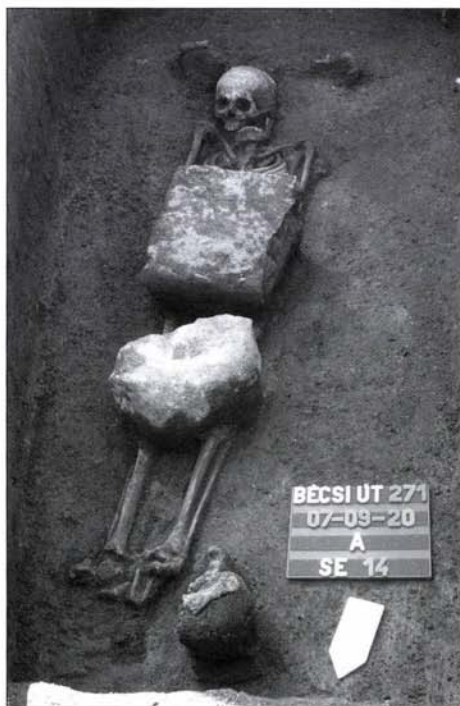
oldalára zsugorítva fektettek le. Jellemző, hogy a négy legszegényebb sír a terület északi határán helyezkedett el. A fakoporsós temetkezés alternatív módszereként egy kislányt zárszerkezettel ellátott, vasalt sarkú faládában helyeztek örök nyugalomra (26. sír).

Elsősorban csecsemő- és gyermektemetkezésekre jellemző a tört kővel bélelt és lefedett sírgödör. Ebből a típusból összesen hetet tártunk fel. Ugyanebbe a kategóriába sorolható nyolcadikként az a csecsemősír, amelyet törött tégladarabokkal béleltek ki, és egy félbetört tetőcseréppel fedtek el. Tetőcserépből épített ládából összesen négy vált ismertté. Azonos méretűre (0,58×0,58 m) vágott vulkáni tufalapokból ugyancsak négy sírt állítottak össze. A másodlagos felhasználásból származó tufalapok minden példányának egyik oldala egységesen átégett. E tufalapok fejtésének helyszínét a Szentendre és Visegrád közötti szakaszon kell keresnünk.

A temetőrészlet leglátványosabb sírtípusát a másodlagos felhasználású, faragott kővekből összeállított szarkofágutánzatok képviselik. A jelenség nem új keletű. (TOPÁL 1993, 71, Pl. 113.7) Ezek oldalait túlhyomórészt íves fal-fedőkővekből állították össze, de találtunk beépítve keretelt kőtáblákat, szőlőindás domborművet is. (4. kép) A domború felükkel kifelé forduló fedőkövek által bezárt kamrát téglával vagy lapos kővel burkolták, a fej alatti résznél olykor vakolatból párnát is öntöttek. A lefedéshez lapos kőveket, egy esetben sarok-akrotérionokkal és imbrekkel ellátott nyeregtetőt utánzó szarkofágfedőt alkalmaztak. A több elemből összeállított szarkofágutánzatokat megpróbálták szigetelni, ennek eredményeként föld nem került beléjük, a vízzel szemben viszont védtelennek bizonyultak. A víz elmozgatta a

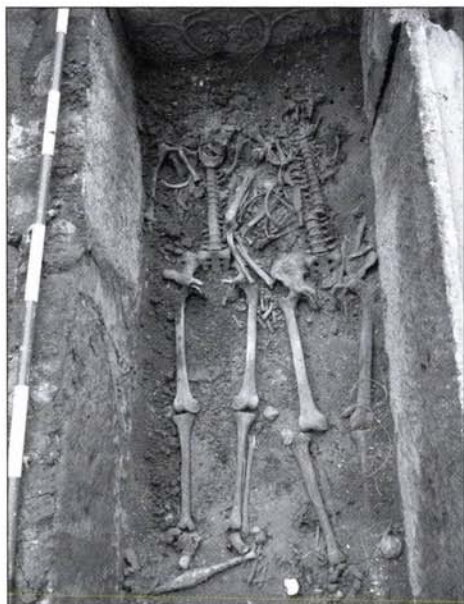
alternatív to coffin burial, a small girl was placed to rest in a wooden coffin with corner fittings and a lock (grave no. 26).

Grave shafts lined and covered with rubble are mainly characteristic of the graves of infants. Seven graves of this type have been unearthed. The grave of a small infant, lined with brick fragments and covered with a roof tile broken in two, also falls in this category as an eighth element. Four caskets made from roofing tiles are known. Another four graves were built from volcanic tuff plates cut to identical sizes (0.58 m × 0.58 m). One side of all the secondarily used tuff plates was burned uniformly. The provenance of these tuff plates can be placed in the region between Szentendre and Visegrád.

3. kép: Kő- és téglalapokkal fedett esontváz
Fig. 3: Skeleton covered with stone and brick slabs

4. kép: A spoliumból összeállított 23. sír
 Fig. 4: Grave no. 23 composed of spolia

vázak és mellékletek egy részét, de az igazi veszteséget a csontok felgyorsult bomlása, szétporladása jelenti.

Végezetül két travertin szarkofágot, egy felnőtt és egy gyermekméretűt kell megemlítenünk. Utóbbi egyszerű, minden díszítéstől mentes, míg a felnőtt méretű mindkét hosszoldalába szépen keretelt mezőt faragtak. Vésett felirat nem került rá, és biztosra vehetjük, hogy festett sem, mivel ez a szarkofág teljesen sosem készült el. Belsejének egyik fele kagylós törésű, teknős kialakítású maradt. Egyik szarkofághoz sem tartozott megfelelő szarkofágfedő, ami erősíti gyanúunkat, hogy e kőládák, csakúgy, mint a szarkofágutánzatok építőanyagai, másodlagos felhasználásúak. Érdemes megemlíteni, hogy minden szarkofág és szarkofágutánzat helyét sírfolt jelezte, vagyis eleve leásásra szánták őket.

A temetőrészlet déli és nyugati részének sajátsága a sírhantok tört kővel történő

The most spectacular grave type in this cemetery segment is represented by sarcophagus imitations built from secondarily used carved stones. This is not a new phenomenon. (TOPÁL 1993, 71, Pl. 113.7) The walls usually comprised arched cap-stones, although framed stone tablets and a relief with a vine tendril ornament were also found built into them. (Fig. 4) The chambers closed by cap-stones turned with their convex sides outwards were lined with bricks or flat stones and sometimes a pillow was moulded by the head from mortar. Flat stones were used for covering the imitation sarcophagus. In one single case, a sarcophagus lid imitating a saddle-roof furnished with corner *acroterions* and *imbrices* was used. The builders of the sarcophagus imitations made from several elements made efforts to insulate them. As a result, no earth fell into them but they could not keep water from getting into them. The water shifted parts of the skeletons and the grave goods, but the real damage was done by the accelerated decomposition and crumbling of the bones.

Finally, two travertine sarcophagi should be mentioned. One was made for an adult, the other for an infant. The latter one was undecorated, while the one made for an adult had a nicely framed field on each of the two longer sides. No inscription was engraved on them. It is also certain that no painting was present since the sarcophagus was never finished. One part of the interior remained roughly carved displaying conchoidal, trough-shaped surfaces. The lids of neither sarcophagus fit which strengthens our supposition that these stone caskets, similarly to the building materials used for the sarcophagus imitations, were secondarily used. It

lefedése. A kövezés alatt másfél méterre húzódtak a változatos típusú és tájolású sírok. A sírhantok megjelöléséhez szükséges kőanyagot a temetőfal visszabontásából fedezhették, ugyanonnan származhatnak az íves fal-fedőkövek is. Ugyanakkor számos jel mutat arra, hogy kőfaragóműhelyekből félkész faragványokat, sőt, esetenként kész termékeket is szállítottak a temetkezés helyszínére.

Ami az emberi maradványokat illeti, két szarkofágutárat tartalmazott kettős temetkezést (7. és 23. sír), az összes többi sírban egy csontvázat találtunk. Huszonöt felnőtt mellett feltűnően magas a gyermekek (8) és a csecsemők (9) aránya. A felnőtt csontvázakat, két zsurorításos esetet leszámítva, hanyatt fektetve, nyújtott testhelyzetben helyezték el. Ugyanez jellemző a gyermekekre is, a csecsemők sajátos magzatpóza életkori sajátásnak tudható be. A csontvázak általában jó megtartásúak, leszámítva a szarkofágutáratokban talált felnőtteket, és a fakoporsóba temetett gyermekeket, akiknek csontváza a földnyomása alatt összelapult, és sajátosan masszászerűvé vált. A koponyákon, vázcsontokon külsérelmi, erőszakos halálra utaló nyomokat nem észleltünk.

5. kép: Ezüst hagymefejes fibula
Fig. 5: Silver cross-bow brooch

is worth mentioning that a discoloration indicated the place of every sarcophagus and sarcophagus imitation, which means that they were intended to be buried.

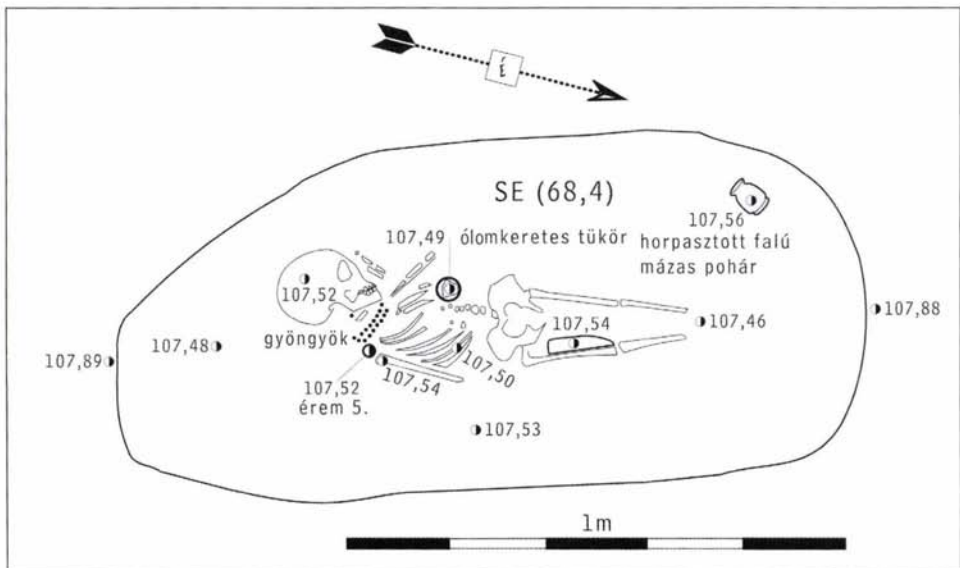
Grave mounds covered with rubble mark a special feature in the southern and western parts of the cemetery fragment. Graves of diverse types and orientations were found 1.5 meters under the stones. The stone material used for marking the graves was taken from the demolished cemetery fence from where the arched cap-stones may also have come. Several signs suggest, at the same time, that half-made carvings and sometimes ready-made products were also transported from the stone carving workshops to the burial site.

As regards the human remains, two of the sarcophagus imitations contained double burials (graves nos. 7 and 23). The remainder of the graves contained single burials. In addition to the 25 adults, the proportion of infants (8) and small infants (9) is strikingly high. The skeletons of the adults lay extended on the back apart from the two flexed skeletons. The same was characteristic of the children although the typical foetal pose of the small infants is understandable considering their age. The skeletons were generally well preserved apart from the adults found in the sarcophagus imitations and the children buried in wooden coffins. Their skeletons were crushed by the pressure of the earth and appeared oddly as a kind of mass. No traces of wounds or violent death could be detected on the skulls and the skeletal bones.

Nearly half of the graves did not contain articles of dress or grave goods. The relatively high proportion of "poor" graves is due to the burials of small infant which

A sírok közel felében se viseleti tárgyat, se mellékletet nem találtunk. A „szegény” sírok viszonylag magas aránya a csecsemő-síroknak köszönhető, amelyek tipikusan melléklet nélküliek. A felnőtt sírok közül hétben nem találtunk viseleti tárgyat vagy mellékletet. A hétből hat sír a temető keleti és északi szélén helyezkedik el, a hetedik sajtóságosan a temető közepén. Kilenc sírban csak viseleti tárgyak voltak, tizenháromban egyéb mellékletek is. A sírok összességében szegényesek, ritka az egy darabnál több melléklet. A férfi sírokra jellemző viseleti tárgy a hagymafejes fibula, összesen hat Pröttel 3/4 típusú példányt találtunk. (5. kép) A női sírokra jellemző a karkötő, fülbevaló, az üveggöngyből fűzött nyaklánc. A vaskés és üvegedény mindkét nemre jellemző. Érdekes, hogy tizenegy üvegedénnyel szemben mindössze hat darab kerámiaedényt – korsó- és pohártípusokat – találtunk. Kerámia és üvegedény együtt

typically do not contain grave goods. Seven of the adult graves contained neither articles of dress or grave goods. Six of these seven graves were found by the eastern and the northern edges of the cemetery, while curiously, the seventh grave lay in the center of the cemetery. Nine graves contained only articles of dress while thirteen graves contained other finds as well. In general, the graves were fairly poor and rarely contained more than one piece of grave furniture. Cross-bow brooches were characteristically found in men's graves, altogether six of them (type Pröttel 3/4) were found in the graves (Fig. 5). Bracelets, earrings and necklaces strung with glass beads characterized the graves of women. Iron knives and glass vessels were placed in the graves of both sexes. It is interesting that compared to the eleven glass vessels brought to light, only six ceramic vessels were found – all jug and cup types. Ceramic and glass

6. kép: A 21. sír kibontva
Fig. 6: Grave no. 21 after cleaning

sosem fordult elő, de a kerámia mellékletekkel ellátott síroknak időben nagyon közel kellett állniuk az üvegedényesekhez, erre vallanak egyebek mellett a hasonló típusú számszeríjfibulák.

Érem mindössze hat sírban volt. A gyermeksírok nagy száma dacára összesen egy *bullá* került elő. Ókereszténységgel közvetlenül kapcsolatba hozható emlékeket, mécseseket, késő római férfisírokra jellemző övtartozékokat egyáltalán nem találtunk. Ugyanígy barbár kerámia, vagy más, a provinciális ízléstől idegen tárgy sem került elő.

A leggazdagabb sírban (21. sír) egy kék és sárga színű üvegyöngyökből fűzött nyakláncot, ill. borostyán- és gagátgyöngyökből álló karkötőt viselő kislány feküdt, jobb vállán érem, bal keze mellett kör alakú ólomkeretbe foglalt tükör, lábánál citromsárga mázas benyomott falú pohár (Faltenbecher) került elő. (6. kép)

A feltárt temetőrészlet leletanyaga jelenleg restaurálás alatt áll. A már vizsgálható leletanyag, elsősorban a hagymafejes fibulák alapján a temetkezések korát a 4. század középső évtizedeire tesszük. Mind a leletanyag, mind az épített sírok konstrukciója, az azonos forrásból származó építőanyag a Bécsi úti temető e részletének viszonylag rövid idejű használatára utal, ellentétben a „VII. sírcsoport” 2. század vége – 4. század közepére keltezhető sírjaival. A gazdagabb mellékletekkel ellátott, és igényesebb kivitelezésű sírok az úthoz közel helyezkedtek el, a szegényebbek az északi és keleti oldalon. A két csoport között kaptak helyet a csecsemősírok, de a szegényes felnőtt sírokon túl, a temetőfal mellett is találtunk csecsemőket. Ők az egyszerűbb kivitelű sírok tulajdonosainak hozzátartozói lehettek. Szuperpozíciós helyzettel nem talákoztunk.

vessels never occurred together, although the graves with ceramic finds were chronologically close to those containing glass vessels based on the presence of cross-bow brooches of similar types.

Only six graves contained coins. Despite the high number of infant graves, only a single *bullá* was found. Relics linked to early Christianity including lamps and belt mounts characteristic of Late Roman male burials were missing as were Barbarian ceramics or other objects alien to provincial tastes.

A young girl wearing a necklace strung from yellow and blue beads and a bracelet manufactured from amber and jet beads lay in the richest grave (no. 21). A coin had been placed on her right shoulder, a mirror in a lead frame by her left hand and a lemon-yellow glazed cup with impressed walls (Faltenbecher) had been placed at her feet. (Fig. 6)

The find material from the unearthened cemetery segment is currently being restored. The finds that can already be examined, especially the cross-bow brooches, date the burials from the middle decades of the AD 4th century. Both the finds and the construction of the built graves and the fact that the building materials came from the same source suggest that this part of the Bécsi Road cemetery was used for a relatively short period in contrast to the graves in “Graveyard no. VII”. This graveyard dates from the end of the AD 2nd century until the middle of the AD 4th century. The graves with richest grave goods and of a higher quality of workmanship lie closer to the road, while the poorer graves came to light on the northern and eastern sides of the cemetery. The graves of the small infants were located between them, although small infant burials were

Az ásás legnagyobb érdeklődésre számot tartó lelete a temető területére szállított, másodlagos építőanyagként szánt kőszállítmányok egyikével helyszínre került szobor. A kiváló minőségű mészkőből faragott, életnagyságú páncélos szoborra egy sír feltárandó területen túlra nyúló beásását követve akadtunk rá. A szobor felsőteste a beásáson feküdt. Feje hiányzott, és a későbbiekben sem került elő. Nyaktól lefelé azonban egészen a talpzat felső részéig minden darabját megtaláltuk. Jobb lába teljes egészében távolabb feküdt a testtől, míg bal lábát lábszárközepén eltörték és egy közeli sírhant köves lefedéscsokor használták fel. (7. kép)

A szobor behajlított bal lába a *contrapposto* szerkesztési elv szándékáról tanúskodik, de a testsúly egyenetlen elosztására irányuló törekvést, azaz az aszimmetrikus kompozíciót, nem sikerült megvalósítani. (8. kép) A komolyabb szobrászati felkészültséget igénylő *ponderatio* nem jutott érvényre, az alkotás szigorú frontálisát a szimmetria feloldására irányuló kard-attribútum és a bal vállról leomló *paludamentum* sem kendőzheti el. A kettétört nyak helyzete arra vall, hogy a fej is előre nézett. Mindennek ellenére szemből nézve a sután behajlított bal láb, s a kelleténél hátrébbdőlő felsőtest sem csökkenti a vizuális élményt. A karok finoman behajlítva a test mellett helyezkednek el: a bal kézfej félig ökölbe zárva támaszkodik a csípőhöz, míg a jobb kéz hüvelyben pihenő kardot tart, amely azonban nem az alkaron nyugszik, hanem bőresíkokkal betekert markolatánál fogva a hüvely-, mutató- és középső ujj dönti a bal vállhoz. A kard, amely hozzávetőlegesen a test tengelyével párhuzamosan áll, tovább erősíti az alkotás frontális jellegét.

7. kép: A házalap kiszélesítésében in situ talált férfiszobor

Fig. 7: Male statue found in situ where the house foundation widened

also found beyond the graves of adults by the wall of the cemetery. They may have been relatives of the persons buried in the simpler graves. No superposition of burials was observed.

The most interesting find from the excavation was a statue. It was transported to the area of the cemetery to be secondarily used as building material. The life-size armored statue carved from high-quality limestone was discovered as we followed a pit that extended over a grave being excavated. The torso of the statue lay on top of the pit. The head was missing and has not

A felsőtestet fém izompáncél (Muskelpanzer) védi. A thorax megformálása anatómiai szempontból nem tökéletes. A mellvért vállpántjai félreértelmezés folytán a mellkas közepére helyezett gorgófej (*gorgoneion*) kiegészítő díszévé váltak. A páncél középső részén hímzett szalag fut keresztbe, alul pedig egy stilizált, álló akantuszlevél szolgál díszítésként, amelyet részben elfed a páncélon viselt díszítő. A páncél alját egy sor *pteryges* díszíti, ezek alól ereszkednek le a rojtos szegélyű

8. kép: A késő római sírok között heverő szobor restaurálás után (restaurátor: Módy Péter)
 Fig. 8: The statue found between Late Roman graves, after its restoration (conservator: Péter Módy)

been found. The right leg lay farther from the body, while the left leg was broken at the middle of the leg and used for covering a nearby mound. (Fig. 7)

The bent left leg of the statue attests to intent of the theory of *contrapposto* construction, but the intention to create an uneven distribution of body weight, to create an asymmetrical composition, was not realized. (Fig. 8) The *ponderatio*, which demands greater sculptural training, could not be effectuated, and neither the sword attribute nor the *paludamentum* hanging from the left shoulder, both meant to dissolve the symmetry, could mask the strict frontal positioning of the statue. The position of the broken neck suggests that the head faced forward. Nevertheless, neither the leg which is awkwardly bent from a frontal view, nor the upper part of the torso which is bent too far backwards, diminishes the visual effect. The arms are slightly bent on both sides of the body. The left hand is closed in a half fist against the hip, while the right hand holds a sheathed sword, which does not rest on the lower arm but rather the first, second and third fingers grasp the grip wrapped in leathern strips allowing the sword to lean against the shoulder. The sword, which is approximately parallel to the axis of the body, strengthens the frontal character of the statue.

Metal muscle armor (Muskelpanzer) protects the torso. The thorax is anatomically incorrect. The shoulder straps of the breast plate were misunderstood and became the decorative elements of the Gorgon head (*gorgoneion*) placed in the middle of the chest. An embroidered ribbon runs across the central part of the armor, and a stylized standing acanthus leaf decorates its lower part, which

9. kép: A vízvezeték lefedésére használt római sírkőtöredék 1.

Fig. 9: Roman gravestone fragment used for the covering of water channel 1

10. kép: A vízvezeték lefedésére használt római sírkőtöredék 2.

Fig. 10: Roman gravestone fragment used for the covering of the water channel 2

bőrszíjak, amely majdnem teljesen elfedik a *tunicát*. A jobb felkart ugyancsak vértől lelógó bőrszíjak védik. A bal vállról *paludamentum* ereszkedik hátrafelé és oldalra, megcsavarodva a bal felkar körül. A cakkozott szárú csizmába bújtatott jobb láb mellett irattekeres-köteggként megfogalmazott támaszték látható. A kard és az irattekeres a katonai és adminisztratív hatalom képi megfogalmazásai, ezért mindenképpen magas rangú személy, esetleg egy császár szobráról lehet szó, amely eredetileg a katonaváros vagy még inkább a *castra legionis* területén állhatott.

A szobor stílusjegyei késői alkotásra vallanak. Ugyanakkor feltűnő az alkotó iskolázatlan stílusa, a késő római figurális ábrázolásokra jellemző belső aránytalanságon is túlmutató elrajzoltság, a rendkívüli vastagságú karok által övezett törékeny test, szűk mellkas. A részletekben való kedvtelven elveszés igazi kismesterre vall. Egy kőfaragó megbízatása hivatalos

is partly covered by an ornamental belt worn over the armor. On the lower part of the breast plate one row of *pteryges* can be seen, under which leather straps fall down nearly completely covering the *tunica*. Leather straps hanging from the armor protect the right upper arm. A *paludamentum* falls from the left shoulder over the back and to the side, and is twisted around the left upper arm. The right leg ends in a foot clothed in pinked uppers. Next to it, a support in the shape of a document scroll can be seen beside it. The sword and the scroll are the pictorial symbols of military and the administrative power, so this was certainly the statue of a high-ranking person, perhaps an emperor, which may originally have stood somewhere in the Military Town, or rather in the *castra legionis* (legionary fortress).

The stylistic traits of the statue suggest that it was carved in later periods. The sculptor was evidently not skilled, and the

szobor készítésére a művészi kapacitás hiányáról tanúskodik a késő római Aquincumban.

A római kort követő időszak

Végezetül a már többször említett vízvezetékéről kell szólni. A kutatott területet északnyugat-délkeleti irányban átszelő vonalas objektum árkanak kevert betöltése a hegyi eredetű üledék eltávolítását követően azonnal kirajzolódott. Mintegy 2 m mélyen jelentkezett a kőfalak között futó, szimpla terrakotta-cső-vezeték kőlapokkal fedett teteje. A fedőkövek között két faragott római követ is találtunk, mindkettő ülő nőalakot ábrázol. (9. és 10. kép) A betöltésből kizárólag római leletanyagot sikerült gyűjtenünk, ez azonban csupán azt bizonyítja, amit amúgy is tudtunk: a nyomvonal kialakításakor római kori kultúrszintet vágtak át. A vezeték és az

distortions, which are more pronounced than what is normally found in Late Roman figural compositions, the extremely thick arms as compared to the fragile body and the narrow chest are conspicuous characteristics. The fact that the artist seems to have taken joy in getting lost in detail suggests that it was carved by a very minor sculptor. The fact that a stone carver was commissioned to sculpt an official statue provides evidence at the lack of skilled artists in the Late Roman Aquincum.

Post-Roman period

Finally, a word should be said about the water channel mentioned here several times. The mixed fill of the linear feature crossing the investigated territory in a northwest-southeast direction was clearly outlined after the removal of the deposit that had come down the hill. The top of a simple terracotta pipe covered with stone slabs appeared between stone walls at a depth of about 2 m. Two carved Roman stones were also found among the covering stones, both depicted sitting women (Figs. 9 and 10). Only Roman finds could be collected from the fill, which only shows what was already known a Roman period. A culture-bearing layer intersected with the digging of the trench. The space between the pipe and the protective stone walls was filled in with mortar and it was covered with the above-mentioned stone slabs. (Fig. 11) This closed system did not contain finds and no stamps or master marks, graffiti, modern glaze or any chronologically relevant elements were discovered. The terracotta elements were pink on the surface and black in fracture. At a few places, the potter grooved straight or wavy linear patterns on the surfaces of the quickly baked

11. kép: Ismeretlen korú vízvezeték részlete
Fig. 11: Detail from the water channel of unknown age

azt védő kőfalazat közötti teret habarccsal öntötték ki, majd lefedték a már említett kőlapokkal. (11. kép) Ez a zárt rendszer nem tartalmazott semmiféle leletanyagot, és a terrakottaelemeken sem találtunk bélyeget, mesterjegyet, *graffitót*, újkori mázat vagy bármi egyéb kronológiai fogódzót. A rózsaszín felületű terrakottaelemek törése fekete színű. A hirtelen kiégetett kerámia felületére itt-ott egyenes- vagy hullámvonaldíszít vájt a fazekas, ezek azonban nem perdöntőek a kormeghatározásban. A vízvezetéknek sem a kiindulási pontja, sem a rendeltetési helye nem ismert, annyi bizonyos, hogy észak felől, vagyis a hegyekből szállított vizet dél–délkeleti irányba.

Budai Balogh Tibor

Irodalom /References:

TOPÁL 1993 – TOPÁL, J.: Roman Cemeteries of Aquincum, Bécsi Road I. Budapest 1993.

pottery, which, however, do not help the dating. Neither the starting point, nor the destination of the water channel is known. The only certain thing is that it carried water from the north, from the hills in a southerly-southeasterly direction.

Tibor Budai Balogh